

The Evolution of the Verbal prefix / Ba- / Dibaji in Comparison with Persian

Havva Hajaidi¹, Ghulam- Reza Din- Mohammadi² Ali Afkhami³
Gholamhossein Karimidostan⁴
(57-87)

Abstract

Dibaji dialect is one of the linguistic types along the Caspian Sea, which has a morphological and syntactic similarity with the Mazandaran language, which is one of the northwestern languages. Dibaji dialect is the language of the people of Dibaj, which is located between Semnan and Mazandaran provinces. In this research, by analyzing more than 140 verbs from the Dibaji dialect, we examine the prefix "/ba-/" and compare it with the standard Persian language. The method of this research is descriptive, analytical and comparative. To compare the grammaticalization procedure of the prefix "/ba-/" in both linguistic species, we have inevitably used ancient Iranian language and the Middle and old periods sources and texts. In this research, we seek to discover the differences between this prefix in Dibaji and the standard Persian. To achieve this goal, we have categorized verbs with the prefix "/ba-/" in different verb paradigms. Then we have studied the role and function of this prefix in Dibaji verbs in comparison with Persian. The findings of this study show that the prefix "/ba-/" of Dibaji, like the Persian prefix "/ba-/", has undergone grammatical evolution; It means that this prefix has evolved from free polysyllabic morpheme in the role of adverbs to a dependent syllable, and in this path of change, it has been exposed to various grammaticalization mechanisms such as decategorization, desemantization, phonological erosion, rigidification and so on. Based on the evidences, we will compare the grammaticalization pattern of this prefix with Persian. We will also show that this prefix in Dibaji has not been eliminated by reaching the end line of the grammaticalization path, but by semantic fusion in the present simple form, it has figured out the phenomenon of lexicalization, which is a kind of degrammaticalization.

Keywords: dialect, verbal prefix / ba- /, grammaticalization, degrammaticalization, lexicalization.

Received: 14, June, 2022 & Accepted: 21, September, 2022

doi
10.22059/jolr.2022.344500.66787
Print ISSN: 2288-1026-Online ISSN: 3362-2676
<https://jolr.ut.ac.ir>

1. Doctoral student of Linguistics Department, Faculty of Literature and Human Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
2. Email of the corresponding author: Hajaidi110@yahoo.com
Assistant Professor, Department of Linguistics, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.
3. Professor of the Department of Linguistics, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.
4. Professor of the Department of Linguistics, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.

1. Introduction

In this research, by analyzing more than 140 verbs from the Dibaji dialect, we examine the prefix /ba-/ and compare it with the standard Persian language. The method of this research is descriptive, analytical and comparative. To compare the grammaticalization procedure of the prefix /ba-/ in both linguistic species, we have inevitably used ancient Iranian language and the Middle and old periods sources and texts. In this research, we seek to discover the differences between this prefix in Dibaji and the standard Persian. To achieve this goal, we have categorized verbs with the prefix /ba-/ in different verb paradigms. Then we have studied the role and function of this prefix in Dibaji verbs in comparison with Persian. The findings of this study show that the prefix /ba-/ of Dibaji, like the Persian prefix /be-/, has undergone grammatical evolution; It means that this prefix has evolved from free polysyllabic morpheme in the role of adverbs to a dependent syllable, and in this path of change, it has been exposed to various grammaticalization mechanisms such as decategorization, desemanticization, phonological erosion, rigidification and so on. Based on the evidences, we will compare the grammaticalization pattern of this prefix with Persian. We will also show that this prefix in Dibaji has not been eliminated by reaching the end line of the grammaticalization path, but by semantic fusion in the present simple form, it has figured out the phenomenon of lexicalization, which is a kind of degrammaticalization.

2. Literature Review

In this section, different numerous studies on grammaticalization and degrammaticalization in different languages and dialects were introduced.

3. methodology

The method of this research is descriptive, analytical and comparative. In this study, prefixal verbs were collected by field method through interviews with speakers and then categorized according to the type of prefix. Out of 300 simple past prefixal verbs, about 140 verbs have the prefix /ba-/ which are analyzed in this study. Therefore, the prefix "/ba-/" is the most frequent and widely used prefix in the verbs of this dialect.

In this research, due to the lack of ancient Dibaji texts, historical and middle Iranian and ancient Iranian sources have been used, and also due to the morphological-syntactic affinity of this dialect with Semnan, Mazandaran and Gilaki languages and local languages along the Caspian Sea to strengthen data analysis of evidence. These languages have also been used.

4. Results

Examining the data, we concluded that the prefix /ba-/ in Dibaji is grammaticalized the same as the prefix /ba-/ in Persian, but the prefix /ba-/ in Dibaji has differences with the prefix /ba-/ in Persian functionally. The prefix /ba-/ in some Dibaji verbs means "out" and "far". This prefix appears on all verbs in the simple past, present perfect, present, future, and obligatory forms, as well as present tense as well as object adjectives. Even

unlike Persian, this prefix is found in compound verbs and new compound and prefixal verbs too. The findings of the analysis show that the prefix /ba-/ has evolved from a derivative affix to an inflectional one. This prefix has been decategorized and desemantized in its evolution.

5. Discussions

We discuss how the prefix /ba-/ in Dibaji is grammaticalized and we compared the results of the present study to the findings of previous studies to see in what way this prefix has been similar or different from Persian.

6. Conclusions

Data analysis shows that the verbal prefix /ba-/ in Dibaji verbs has been exposed to various grammaticalization processes in its evolutionary path, and during this path its grammatical evolution has evolved from free singular to derivative and possessive. Due to the lack of historical evidence from the past of these verbs about the existence of the lexical stage can not be claimed in this grammaticalization diagram. The prefix /ba-/ appears to be nearing the final stage of a declension in its grammaticalization direction. Data analysis shows that verbs with the prefix /ba-/ are not semantically different from their simple form, and this indicates that the prefix has been exposed to desemantization; So that the semantic difference of these verbs is revealed only in comparison with the verbs with the prefix /da-/.

سیر تحولات پیشوند فعلی /ba- در گویش دیباجی در مقایسه با فارسی

حوا حاج عیدی^۱

دانشجوی دکتری گروه زبان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران ایران.

غلامرضا دین‌محمدی

استادیار گروه زبان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران ایران.

علی افخمی

استاد گروه زبان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران ایران.

غلامحسین کریمی دوستان

استاد گروه زبان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۳/۲۴؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰

علمی - پژوهشی

چکیده

در این پژوهش با تحلیل بیش از ۱۴۰ فعل از گویش دیباجی به بررسی پیشوند /ba- و مقایسه آن با زبان فارسی معیار می‌پردازیم. گویش دیباجی یکی از گویش‌های کناره دریای خزر و جزء زبان‌های شمال‌غربی محسوب می‌شود. روش انجام این پژوهش از نوع توصیفی، تحلیلی و تطبیقی است. برای مقایسه سیر دستوری‌شدگی پیشوند /ba- در هر دو گونه زبانی ناگزیر از منابع و متون کهن فارسی و دوره‌های میانه و باستان بهره گرفته‌ایم. به دلیل قرابت این گویش با گویش‌های مازندرانی و گیلکی از منابع موجود در این گویش‌ها نیز بهره گرفته‌ایم. در این پژوهش به دنبال کشف تفاوت‌های نقش و کارکرد این پیشوند در دیباجی و فارسی معیار علاوه بر سیر تحول آن هستیم. برای رسیدن به این هدف به دسته‌بندی افعال دارای پیشوند /ba- دیباجی در صورت‌های فعلی مختلف پرداخته‌ایم. سپس نقش و کارکرد این پیشوند در افعال دیباجی را در مقایسه با فارسی بررسی کرده‌ایم. برای سهولت کار در انجام این پژوهش فقط از افعال ماضی ساده در گویش دیباجی استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که پیشوند /ba- دیباجی همچون پیشوند /ba- فارسی در سیر تحول خود دچار دستوری‌شدگی شده است؛ به این مفهوم که این پیشوند از تکواژ چندهجایی آزاد در نقش قیدی به هجایی وابسته تحول یافته است و در این مسیر تغییر، در معرض فرایندهای مختلف دستوری‌شدگی از جمله مقوله‌زدایی، تغییر معنایی و معنی‌زدایی، کاهش آوایی و فرسایش واجی، تثبیت ترتیب واژگانی و ... بوده است. بر اساس شواهد، الگوی دستوری‌شدگی این پیشوند را با زبان فارسی معیار مقایسه خواهیم کرد. همچنین نشان خواهیم داد که این پیشوند در دیباجی با رسیدن به خط پایان مسیر دستوری‌شدگی، حذف نشده بلکه با ادغام معنایی در صورت بسیط فعلی، پدیده واژگانی‌شدگی را رقم زده است که خود نوعی دستوری‌زدایی محسوب می‌شود.

واژه‌های کلیدی: گویش دیباجی، پیشوند فعلی /ba-، دستوری‌شدگی، دستوری‌زدایی، واژگانی‌شدگی.

۱. مقدمه

طبق دسته‌بندی گویش‌ها در گنجینه گویش‌های ایرانی اثر اکبرپور (۱۳۹۴)، گویش دیباجی یکی از گونه‌های زبانی کناره دریای خزر است که قرابت صرفی و نحوی با زبان مازندرانی دارد که خود در زمره زبان‌های ایرانی شمال‌غربی جای می‌گیرد. گویش دیباجی زبان مردم شهر دیباج متعلق به استان سمنان است که در مجاورت استان مازندران واقع شده است و دارای سه گونه زبانی است که فقط به لحاظ آوایی از هم متمایز می‌شوند. در گویش دیباجی علاوه بر پیشوند نفی /na-/ و پیشوند استمرار /han-/، شش پیشوند /ba-/، /da-/، /va-/، /vā-/، /hā-/، /hu-/ تقریباً در ابتدای همه افعال ظاهر می‌شوند که هرکدام مفهومی خاص به فعل می‌بخشند. از بین ۳۰۰ فعل ماضی ساده در دیباجی تنها دو فعل داشتن و بودن بدون پیشوند به کار می‌روند.

۱-۱) روش پژوهش

در این پژوهش، افعال پیشوندی به روش میدانی از طریق مصاحبه با گویشوران گردآوری شده سپس بر اساس نوع پیشوند دسته‌بندی شده‌اند. پیشوند /ba-/ در گویش دیباجی بر سر افعال در هر سه نوع فعلی ماضی، مضارع، آینده و همچنین بر سر مصادر افعال و حالت امری ظاهر می‌شود. تنها از بین ۳۰۰ فعل پیشوندی ماضی ساده، حدود ۱۴۰ فعل دارای پیشوند /ba-/ هستند که نشان می‌دهد این پیشوند پربسامدترین و پرکاربردترین پیشوند در افعال این گویش به حساب می‌آید. در این پژوهش به دلیل نبود متون کهن دیباجی از منابع تاریخی و کهن زبان‌های ایرانی میانه و باستان استفاده شده و همچنین به دلیل قرابت صرفی-نحوی این گویش با زبان‌های سمنانی، مازندرانی و گیلکی و زبان‌های محلی کناره دریای خزر به جهت تقویت تجزیه و تحلیل داده‌ها از شواهد این زبان‌ها نیز بهره گرفته شده است. لازم به ذکر است که شش پیشوند فعلی /ba-/، /da-/، /va-/، /vā-/، /hā-/، /hu-/ با گونه‌های مختلف در گویش‌های دیباجی، سمنانی، مازندرانی، گیلکی و بسیاری از گویش‌های دیگر در استان سمنان و گیلان و مازندران مشترک است.

۱-۲) سؤالات پژوهش و فرضیه‌ها

در این مقاله با فرض این‌که پیشوند /ba-/ در افعال دیباجی در سیر تحول خود در معرض دستوری‌شدگی بوده است به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر هستیم:

روند تحول پیشوند /ba-/ در دیباجی چگونه است؟

پیشوند /ba-/ دیباجی به لحاظ نقشی چه تفاوت‌هایی با این پیشوند در زبان فارسی

دارد؟

سازوکارهای حاکم بر دستوری‌شدگی پیشوند /ba- در دیباجی کدام‌اند؟ در صورت وجود دستوری‌زدایی در روند تحول پیشوند /ba- دیباجی، سازوکارهای حاکم بر این پدیده کدام‌اند؟

۲. پیشینه پژوهش و چارچوب نظری

تاکنون پیرامون پیشوندهای فعلی گویش دیباجی پژوهشی صورت نگرفته است. با توجه به بسامد کاربرد پیشوند /ba- در افعال این گویش، به نظر می‌رسد بررسی تطبیقی این پیشوند با توجه به سیر تحولی آن از دوره‌های گذشته تاکنون با زبان فارسی معیار می‌تواند راهگشای حل مسایل و مشکلات این حوزه باشد. در زبان فارسی و دیگر زبان‌های ایرانی چند پژوهش در زمینه پیشوندهای فعلی انجام شده است. استاجی (۱۳۷۹) در «پیشوند /be- در گویش سبزواری و نقش‌های ممیز آن» با ارائه شواهدی به بررسی نحوه کاربرد این پیشوند و تمایزهای معنایی حاصل از آن در گویش سبزواری می‌پردازد و معتقد است که این پیشوند در گویش سبزواری با تمام افعال ماضی همراه نمی‌شود و استعمال آن رو به کاهش است؛ به‌طوری‌که برخی از افعال که پیشتر با پیشوند /be- به کار می‌رفته‌اند، اکنون بدون /be- به کار می‌روند. رفیعی جیردهی (۱۳۸۴) در «پیشوندهای فعلی در تالشی» با ارائه شواهدی از افعال پیشوندی تالشی پیشوندهای فعلی تالشی را معرفی می‌کند و ویژگی‌های آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد و نتیجه می‌گیرد که همه این پیشوندها در گذشته به همخوان [r] ختم می‌شده‌اند که به مرور زمان از ساختمان زبان خارج شده‌اند. میرهاشمی جورشری (۱۳۹۱) در «پیشوند فعلی /bv- در گذشته ساده گیلکی از تکوین تا تصریف» به بررسی این پیشوند و نقش‌های آن در افعال گیلکی می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که فعل گذشته ساده که در روزگاران پیشین مقوله‌ای بی‌نشان بوده است، تحت تأثیر فرایند تدریجی تصریفی شدن پیشوند فعلی /bv- طی تحولات تاریخی به سوی نشاننداری سوق داده شده است. منصور و همکاران (۱۳۹۵) در «پیشینه تاریخی پیشوندهای فعلی در زبان فارسی» چگونگی کاربرد افعال پیشوندی و تأثیر کارکرد پیشوندها در فعل را مورد مطالعه تاریخی- تطبیقی قرار داده‌اند. آنها با دسته‌بندی پیشوندهای فعلی از نظر کارکرد معنایی در دوره‌های باستان و میانه به معرفی و توصیف پیشوندها پرداختند و تغییرات آنها را تا فارسی دری بررسی کردند. رضاپور و پیشگو (۱۳۹۶) در «نقش پیشوندهای اشتقاقی افعال سبک کردیون، بتیون و بوکوواتیون در زبان سمنانی در بازنمایی جزایر معنایی از منظر رویکرد شناختی: تعامل میان صرف و معنی‌شناسی» به بررسی نقش پیشوندهای اشتقاقی در بازنمایی معنایی سه فعل سبک در زبان سمنانی پرداخته‌اند و به

این نتیجه رسیده‌اند پیشوندهای فعلی باعث ایجاد تدقیق تمایز معنایی در این افعال می‌شوند. یوسفی و همکاران (۱۳۹۹) در «بررسی سیر تحول پیشوند استمرار فارسی باستان تا فارسی نو» به بررسی سیر تحول /mi-/ از دوره باستان تا فارسی امروز پرداخته و نقش‌ها و کارکردهای آن را مورد بررسی قرار داده‌اند.

۲-۱) چارچوب نظری

پژوهش حاضر ابتدا با استفاده از منابع کهن زبان‌های ایرانی دوره میانه و باستان به بررسی تغییرات تاریخی پیشوند /ba-/ می‌پردازد، سپس طبق چارچوب نظری کرافت^۱ (۲۰۰۳) سازوکارهای دخیل در فرایند دستوری‌شدگی این پیشوند را نشان می‌دهد و با بررسی نقش و کارکردهای این پیشوند در مقایسه با فارسی، تفاوت‌های رفتاری این پیشوند به لحاظ نقشی و معنایی را از نظر فرایند دستوری زدایی مورد تحلیل قرار می‌دهد. طی فرایند دستوری‌شدگی واحدهای واژگانی به امکانات دستوری تبدیل می‌شوند و در فرایند دستوری زدایی مقولات دستوری با کاهش نقش دستوری مواجه شده و صورت واژگانی جدید ایجاد می‌کنند. کرافت (۲۰۰۳: ۲۵۵) با درهم آمیختن طبقه‌بندی سه‌جزئی^۲ فرایندهای زبانی در دستوری‌شدگی هاینه و ره^۳ (۱۹۸۴) و فرایندهای^۴ دستوری‌شدگی لمان^۵ (۱۹۸۲) بر مبنای فرایندهای دستوری همنشینی و جاننشینی به طبقه‌بندی جدیدی دست می‌یابد. در چارچوب کرافت (۲۰۰۳: ۲۵۵) سازوکارهای دستوری‌شدگی بر اساس سه دسته تغییرات واجی، صرفی- نحوی و نقشی به لحاظ همنشینی و جاننشینی طبقه‌بندی می‌شوند. تغییرات واجی شامل فرایند همنشینی تلفیق^۶ است که چهار سازوکار ترکیب^۷، وندافزایی^۸، واژه‌بست افزایی^۹ و ادغام^{۱۰} را دربر می‌گیرد. در فرایند ترکیب، دو تکواژ که هر دو ریشه یا غیر ریشه هستند با هم ترکیب می‌شوند، اما در وندافزایی و واژه‌بست افزایی یک تکواژ ریشه با یک تکواژ غیر

-
1. Croft. W
 2. A. phonological processes, B. morphological processes, C. functional processes
 3. Heine, B., & Reh, M
 4. A. syntagmatic processes, B. paradigmatic processes
 5. Lehmann, C
 6. coalescence
 7. compounding
 8. affixation
 9. cliticization
 10. fusion

ریشه ترکیب می‌شود. واژه‌بست افزایشی پیش از وندافزایی رخ می‌دهد. بر مبنای کرافت (۲۰۰۳) تلفیق، پیوستاری است که کلمات مستقل و مجزا در ابتدای آن و ادغام کامل در انتهای این پیوستار قرار می‌گیرد. فرسایش واجی و فقدان واجی^۱ از فرایندهای جانیشینی و انطباق واجی^۲ فرایند همنشینی و جانیشینی است. در مرحله فرسایش واجی، طول یک تکواژ کوتاه می‌شود به طوری که این فرایند به لحاظ واج‌شناختی می‌تواند کاملاً بی‌قاعده باشد. تحول یک تکواژ چندهجایی به یک تکواژ تک‌هجایی، تک‌هجایی به یک واج منفرد و واج منفرد به یک تناوب زبرزنجیری نیز نتیجه فرایند فقدان واجی است. انطباق واجی شامل هر نوع تغییر واجی یک تکواژ با توجه به محیط واجی آن است. فرایندهای صرفی- نحوی همنشینی شامل تثبیت ترتیب واژگانی و تراکم^۳ و فرایندهای جانیشینی شامل جانشین شدگی^۴، اجباری شدگی^۵ و فسیل‌شدگی^۶ است. در تثبیت ترتیب واژگانی، جایگاه عنصری که قبل از تأثیر این فرایند آزاد بوده، در جایگاهی خاص ثابت می‌شود. طی فرایند تراکم، تکواژی که تحت تأثیر فرایند دستوری شدگی قرار گرفته است، خواهر نحوی یک سازه کوچک‌تر می‌شود. جانشین شدگی شامل فرایندی است که طی آن، عنصری که پیش از این یک واحد واژگانی بوده است، یا به طبقه بسته‌ای از عناصر دستوری می‌پیوندد و یا از یک طبقه بسته بزرگ‌تر به طبقه کوچک‌تر ملحق می‌شود. فسیل‌شدگی به فرایندی گفته می‌شود که طی آن یک تکواژ کارکرد زایای خود را از دست می‌دهد و به طبقه‌ای خاص از کلمات یا ساختارها محدود می‌شود. کرافت تغییرات نقشی را نیز شامل فرایند همنشینی اصطلاح شدگی و فرایند جانیشینی تغییر معنایی و گسترش معنایی^۷ می‌داند. در فرایند تغییر معنایی، نقش دستوری به یک واحد واژگانی اضافه می‌شود و در گسترش معنایی، نقش دستوری به یک واحد دستوری اضافه می‌شود.

۳. داده‌های پژوهش

در این قسمت داده‌هایی از گویش دیباجی ارائه می‌شود. جدول شماره ۱ صورت‌های مختلف برخی از افعال دیباجی را در زمان‌های مختلف نشان می‌دهد که با پیشوند /ba- / آغاز می‌شوند. پیشوند /ba- در دیباجی به صورت گونه‌های /ba- /، /be- /، /bo- / در ابتدای

1. loss
2. adaptation
3. condensation
4. paradigmaticization
5. obligatorification
6. fossilization
7. expansion

افعال مختلف ظاهر می‌شود. در انتخاب داده‌ها سعی شده است که افعالی با گونه‌های مختلف پیشوند /ba-/ ارائه گردد. در گویش دیباجی گونه‌های فعلی ماضی نقلی استمراری، ماضی بعید استمراری و فعل دعایی وجود ندارد.

جدول شماره ۱

شاهد از دیباجی		پیشوند		نوع فعل
معنی	آوانویسی	فعل	پیشوند فعلی	صورت فعل
دوید	[bo-do-y-ā]	بُدوتا	/ba-/	ماضی مطلق
بارید	[bo-vāri-y-ā]	بُواریا		
ساخت	[be-sāt-ə]	بِساتِه		
خورد	[ba-xord-ə]	بِخورده		
زد	[ba-zi]	بِزِی		
کشید	[ba-kaʃi-y-ā]	بِکَشِیا		
رفت	[ba-ʃi]	بِشِی		
برد	[ba-bord-ə]	بِبرده		
باخت	[bo-bāxt-ə]	بِباخته		
نالید	[be-nāli-y-ā]	بِنالِیا		
فروخت	[ba-rut-ə]	بِروته		
گذاشت	[be-ʃt-ā]	بِهشتا		
آورد	[bi-yārd-ə]	بِیارده		
بود	[bi]	بِی		
می‌دود	[hon-do-w-ə]	هَن دونه		
می‌بارد	[hom-vār-ə]	هَن وارِه		
می‌سازد	[hem-isāz-ə]	هَمی سازه		
می‌خورد	[han-xor-ə]	هَن خوره		
می‌زند	[han-zen-ə]	هَن زنه		
می‌کشد	[han-keʃ-ə]	هَن کِشه		
می‌رود	[han-ʃu]	هَن شو		
می‌برد	[ham-bor-ə]	هَن برِه		
می‌بازد	[hom-bāz-ə]	هَن بازِه		
می‌نالد	[he-nāl-ə]	هِناله		
می‌فروشد	[ha-ruʃ-ə]	هَروشه		
می‌گذارد	[hem-el-ə]	هَم هله		
می‌آورد	[hem-iyār-ə]	هَمییارِه		
می‌شود	[ham-bu]	هَن بو		
می‌دوید	[hon-do-y-ā]	هَن دوتا	/han-/	ماضی استمراری
می‌بارید	[hom-vāri-y-ā]	هَنوارِیا		
می‌ساخت	[hen-sāt-ə]	هِن ساتِه		
می‌خورد	[han-xord-ə]	هَنخورده		
می‌زد	[han-zi]	هَن زِی		
می‌کشید	[han-keʃi-y-ā]	هَن کِشِیا		
می‌رفت	[han-ʃi]	هَن شِی		
می‌برد	[han-bord-ə]	هَن برده		
می‌باخت	[hon-bāxt-ə]	هَنباخته		
می‌نالید	[he-nāli-y-ā]	هِنالِیا		
می‌فروخت	[ha-rut-ə]	هَروته		
می‌گذاشت	[hem-εʃt-ā]	هَم هِشتا		
می‌آورد	[hemi-yārd-ə]	هَمییارده		
می‌شد	[han-bi]	هَن بی		
صورت‌های ماضی نقلی در دیباجی با قرار دادن تکیه اولیه بر هجای اول فعل از صورت‌های گذشته ساده که تکیه اولیه بر پیشوند فعلی قرار دارد، متمایز می‌شود.				

دویده بود	[bo-do-yā-bi]	بُدوتا بی	/ba-/	ماضی بعید
بُریده بود	[bo-vāri-yā-bi]	بُواریا بی		
ساخته بود	[be-sāt-ə-bi]	بِساتِه بی		
خورده بود	[ba-xord-ə-bi]	بِخوردِه بی		
زده بود	[ba-zi-bi]	بِزی بی		
کشیده بود	[ba-kefi-yā-bi]	بِکشیا بی		
رفته بود	[ba-fi-bi]	بِشی بی		
بُرده بود	[ba-bord-ə-bi]	بِبُرده بی		
باخته بود	[bo-bāxt-ə-bi]	بِباخته بی		
نالیده بود	[be-nāli-yā-bi]	بِنالیا بی		
فروخته بود	[ba-rut-ə-bi]	بِروته بی		
گذاشته بود	[be-ftā-bi]	بِهشتا بی		
آورده بود	[bi-yārd-ə-bi]	بِیارده بی		
رانده بود	[be-rānd-ə-bi]	بِرانده بی		
دویده باشد	[bo-do-yā-bu]	بُدوتا بو		
باریده باشد	[bo-vāri-yā-bu]	بُواریا بو		
ساخته باشد	[be-sāt-ə-bu]	بِساتِه بو		
خورده باشد	[ba-xord-ə-bu]	بِخوردِه بو		
زده باشد	[ba-zi-bu]	بِزی بو		
کشیده باشد	[ba-kefi-yā-bu]	بِکشیا بو		
رفته باشد	[ba-fi-bu]	بِشی بو		
برده باشد	[ba-bord-ə-bu]	بِبُرده بو		
باخته باشد	[bo-bāxt-ə-bu]	بِباخته بو		
نالیده باشد	[be-nxli-yā-bu]	بِنالیا بو		
فروخته باشد	[ba-rut-ə-bu]	بِروته بو		
گذاشته باشد	[be-ftā-bu]	بِهشتا بو		
آورده باشد	[bi-yārd-ə-bu]	بِیارده بو		
بدود	[bo-do-wə]	بُدوته	/ba-/	مضارع التزامی
ببارد	[bo-vār-ə]	بُواره		
بسازد	[be-sāz-ə]	بِسازه		
بخورد	[ba-xor-ə]	بِخوره		
بزند	[ba-zən-ə]	بِزنه		
بکشد	[ba-kaʃ-ə]	بِکشه		
برود	[ba-fu]	بِشو		
ببرد	[ba-bor-ə]	بِبُره		
ببازد	[bo-bāz-ə]	بِبازه		
ببخشد	[bo-baxʃ-ə]	بِبِخشه		
بنالد	[be-nāl-ə]	بِناله		
بفروشد	[ba-ruʃ-ə]	بِرُشه		
بگذارد	[be-l-ə]	بِهله		
بیاورد	[bi-yar-ə]	بِباره		
می خواهد بدود	[hovā-bo-do-w-ə]	هَوایدوته		
می خواهد ببارد	[hovā-bo-vār-ə]	هَوایواره		
می خواهد بخورد	[hovā-ba-xor-ə]	هَوایخوره		
دویدن	[bo-do-y-ən]	بُدوین		آینده
باریدن	[bo-vāri-y-ən]	بُوارین		
ساختن	[be-sāt-ən]	بِسائین		

ساختن	[be-sāt-ən]	بِسَاتِن		
خوردن	[ba-xord-ən]	بِخوردِن		
زدن	[ba-zi-ən]	بِزِن		
کشیدن	[ba-kaʃi-y-ən]	بِکَشِیَن		
رفتن	[ba-ʃi-y-ən]	بِشِیَن		
نردن	[ba-bord-ən]	بِنَرْدِن		
باختن	[bo-bāxt-ən]	بِباختِن		
بخشیدن	[bo-baxʃi-y-ən]	بِبخشِیَن		
نالیدن	[be-nāli-y-ən]	بِنالِیَن		
فروختن	[ba-rut-ən]	بِرُوختِن		
گذاشتن	[be-ʃt-ən]	بِپَشْتِن		
آوردن	[bi-yārd-ən]	بِیارْدِن		
راندن	[be-rānd-ən]	بِراندِن		
کشتن	[ba-koʃt-ən]	بِکَشْتِن		
بدو	[bo-do]	بُدو	/ba-/	امر فعل ساده
بیار	[bo-vār]	بُوآر		
بساز	[be-sāz]	بِساز		
بخور	[ba-xor]	بِخور		
بزن	[ba-zen]	بِزن		
بکش	[ba-keʃ]	بِکَش		
برو	[ba-ro]	بِرُو		
ببر	[ba-bor]	بِبَر		
بباز	[bo-bāz]	بِباز		
ببخش	[bo-baxʃ]	بِبخش		
بنال	[be-nāl]	بِنال		
بفروش	[ba-ruʃ]	بِرُوش		
بگذار	[be-l]	بِپَل		
بیاور	[bi-yār]	بِیار		
بران	[be-rān]	بِران		
بکُش	[ba-koʃ]	بِکُش		
سربزن	[sar- ba-zen]	سَر بَزِن	سر + فعل	امر فعل مرکب
روی زمین دراز بکش	[le- ba-ro]	له بَرُو	له + فعل	
تنه بزن	[pal- ba-zen]	پَل بَزِن	پَل + فعل	
قورت بده	[ta- ba-den]	تِه بَدِن	تِه + فعل	
تکه‌های از پارچه جدا کن	[geʃ- ba-keʃ]	قِنش بَکَش	قِنش + فعل	
فرار کن	[dar- ba-ro]	دَر بَرُو	دَر + فعل	امر فعل
بیرون بریز	[dar- ba-riʒ]	دَر بَرِیج	دَر + فعل	پیشوندی

۴. تحلیل داده‌های پژوهش

همان‌طور که جدول شماره ۱ داده‌ها نشان می‌دهد، پیشوند /ba- دیباجی در آغاز صورت‌های فعلی ماضی مطلق، ماضی نقلی، ماضی بعید، ماضی التزامی، مضارع التزامی، آینده، امر فعل ساده، امر فعل مرکب و مصدرها به کار می‌رود. همچنین این پیشوند در ساختمان بسیاری از صفات، اسم مصدرهای مشتق از فعل مشاهده می‌شود.

۴-۱) دستوری‌شدگی و مقایسه پیشوند فعلی /ba- دیباجی با فارسی معیار

دستوری‌شدگی پدیده‌ای است که طی آن واحدهای واژگانی آزاد به واحدهای مقید دستوری تبدیل می‌شوند. بنابراین تعریف، عناصر دستوری مقید، زمانی تکواژهای آزاد بوده‌اند. بیکس^۱ (۲۰۱۱: ۳۳۵) معتقد است که زبان هندواروپایی اولیه هیچ پیش‌واژه یا پیشوند فعلی نداشته است و پیش‌واژه‌ها (حروف اضافه) و پیشوندهای فعلی زبان‌های دوره‌های بعد، همگی در زبان هندواروپایی آغازین قید بوده‌اند. با توجه به شواهد موجود در زبان فارسی نیز محققان به این نتیجه دست یافته‌اند که پیشوندهای فعلی فارسی در آغاز، تکواژ نقشی آزاد بوده‌اند و طی فرایند دستوری‌شدگی به صورت وند تصریفی تحول یافته‌اند. نغزگوی کهن (۱۳۸۹، ۱۳۹۰) نیز بر این باور است که مطالعات گسترده دستوری‌شدگی در زبان فارسی نشان داده است که وندهای تصریفی فعل در فارسی شامل /mi-/ /na-/ /be-/ همگی در ابتدا تکواژ آزاد بوده‌اند، سپس تبدیل به کلمه نقشی شده و سپس با گذر از مرحله واژه‌بستی به وند تصریفی تبدیل شده‌اند. با توجه به نبود متون کهن دیباجی، می‌توان از منشأ و پیشینه تاریخی این پیشوند در زبان‌های ایرانی بهره گرفت؛ هرچند که پیشوند /be-/ فارسی نیز در میان زبان‌شناسان هم به لحاظ صورت و هم به لحاظ عملکرد، مسئله‌ای بحث‌برانگیز است و منشأ باستانی آن به صراحت و دقت مورد اتفاق نظر همگان نیست. شواهد تاریخی نشان می‌دهد که در زبان پارسی صورت منفی فعل با قرار گرفتن قید نفی به صورت جداگانه قبل از صورت بسیط فعل ساخته می‌شد. مثال زیر نمونه‌ای از این مورد است:

(رضایی باغبیدی، ۱۳۸۱: ۵۴)

Ud mas dušmminūn ud ambāy ō tō nē ast. و دیگر دشمنان و انبازی برای تو نیست ابوالقاسمی (۱۳۷۶: ۶۲)، منصوری (۱۳۹۵: ۴۰-۳۹) و راستارگویا (۱۳۷۹: ۱۲۸-۱۲۳) پیشوندهای زیر را پیشوندهای فعال و زنده در زبان‌های ایرانی میانه غربی برشمرده‌اند:

۱. abar در abar-āxistan (برخاستن)
۲. andar- در andar-būdan (شامل شدن)
۳. abāz در abāz-pādan (ماندن، باقی ماندن)
۴. ēr- در ēr-padīdan (فروافتادن)
۵. ul- در ul-āmadan (برآمدن)
۶. bē در bē-kardan (دور کردن، درآوردن)
۷. frāz- در frāz-griftan (انجام دادن)
۸. frōd- در frōd-šudan (پایین آمدن)

/be-/ «پیشوند فعل بیشتر برای تأکید» گویا برگرفته از فارسی میانه /bē/ «پیشوند فعل؛ اما، بیرون» است.
(نایبرگ^۱، ۱۹۷۴: ۱۸)، (بارتلمه^۲، ۱۹۶۱: ۱۳۱)، (کنت^۳، ۱۹۵۳: ۱۶۶) و (برندشتاین^۴-مایرهورفر^۵، ۱۹۷۷: ۱۰۳)

صورت کهن و باستانی آن روشن نیست. شاید برگرفته از *bait مرکب از ba- بیرون و پسوند -it (bērōn «بیرون») باشد. برونر بر این باور است که به سبب همانندی آوایی و کارکرد با abē (حرف اضافه و پیشوند اسمی به معنی «بی، بدون») یکسان شده و صورت bē در فارسی دری و bī در فارسی نو به وجود آمده است. کارکرد قیدی و حرف ربط آن به معنی «اما»، «ولی»، «بلکه» جز در ترکیب بیک bēk «بیک»، «ولکن»، «بل»، «اما» (برگرفته از bē «اما»، «ولی» و ka «که»، «کی») در فارسی دری نمانده است. خانلری bē را بازمانده پیشوند upa- (با حذف واکه آغازین) می‌داند.
(نایبرگ، ۱۹۷۴: ۴۶)، (برونر^۶، ۱۹۷۷: ۱۵۸)، (خانلری، ۱۳۷۳: ۱۵۳)

/be-/ به معنی «به، به سوی، در برابر» است. فارسی میانه: pad «به» > فارسی باستان: patiy «به»، «به سوی»؛ اوستایی: patiti؛ سنسکرت: prati «به، به سوی»؛ هندواروپایی: *poti (ابوالقاسمی ۱۳۷۳: ۲۲۰) از لحاظ نقش و کارکرد نیز در مورد این پیشوند در فارسی اختلاف نظر وجود دارد. برخی همچون برونر (۱۹۷۷: ۱۶۲-۱۶۱) این پیشوند را در آغاز افعال ماضی ساده نشانه اتمام عمل دانسته و برخی دیگر همچون ابوالقاسمی (۱۳۷۵: ۱۷۸) اتصال این جزء بر سر فعل را بدون تغییر معنایی فعل دانسته‌اند. برخی نیز همچون راستارگویا (۱۳۷۹: ۱۳۳) هم نشانه نمود کامل این پیشوند و هم کارکرد واژگانی این عنصر را پذیرفته‌اند. آموزگار و تفضلی (۱۳۷۳: ۷۳) نیز معتقدند پیشوند /be-/ در اصل واژه‌ای با معنی «بیرون» در نقش قید بوده است که در متون متأخر پهلوی تحت تأثیر فارسی به صورت ادات به کار می‌رود. گویش دیباجی همچون گویش‌های سمنانی، گیلکی و مازندرانی دنباله زبان پارتی است. پیشوندهای فعلی /ba-/، /da-/، /va-/، /vā-/، /hā-/، /hu-/ در این گویش‌ها نیز با گونه‌های مشابه در اکثر افعال دیده می‌شود. بر اساس نظر محققان پیشین که در آثاری همچون سبک‌شناسی (۱/۱۳۸۱: ۳۶۲) و تاریخ ادبیات ایران (۱۳۶۶) ذکر شده، این پیشوندهای فعلی صورت تحول یافته قیده‌ها و حروف اضافه در زبان پارتی بوده‌اند که پیش از اسم قرار می‌گرفتند. قیده‌های abar به معنی بالا، andar به معنی داخل، frāz به معنی پیش و جلو، bēh به معنی بیرون در زبان پارتی به عنوان قید مکان hamēw, mēšag به معنی همیشه (قید زمان)، nē به معنی نه (قید)

1. Nyberg, H.S
2. Bartholomae, Chr
3. Kent, R. G
4. Brandenstein, M
5. Mayrhofer, M
6. Bruner, Chr

نفی)، abāz به معنی باز(قید ترتیب)، abē به معنی بی- بدون (پیشوند نفی)،-hām (صورت دیگر han) پیشوند به معنی هم به کار می‌رفتند(رضایی باغبیدی: ۱۳۸۱: ۹۶). در متون پهلوی اشکانی افعال پیشوندی ساخته شده از این قیود پیش از فعل، به وفور دیده می‌شود. افعال nē- ast به معنی «نیست»، frā-γundēnd به معنی «پوشاندند»، abar- āxāst به معنی «برخاست»، frā-mōžēd به معنی «از تن به در می‌کند»، pad-mōžēd به معنی «می‌پوشد»، andar-yawād به معنی «در بند کردند»، fra-wašt به معنی «پرواز کرد»، fra-nām به معنی «گسیل کردن»، pad-kārēnd به معنی «پیکار می‌کنند» نمونه‌ای از این افعال هستند که از کتاب راهنمای زبان پارتی (۱۳۸۵) استخراج شده است. با توجه به وجود صورت تحول یافته پیشوندهای «فرا»، «فرو»، «باز»، «اندر»، «بر» در آغاز افعال دیباجی، به نظر می‌رسد با توجه به وجود مفهوم «بیرون» در برخی از افعال دیباجی دارای پیشوند /ba- این پیشوند صورت تحول یافته قید bēh به معنی بیرون از زبان پارتی باشد. در گویش دیباجی پیشوند /ba- به جز دو فعل (بودن / داشتن) بر سر تمامی افعال در زمان‌های ماضی، مضارع، آینده و صورت‌های امری ظاهر می‌شود به جز در مواردی که فعل دارای پیشوند دیگری باشد؛ یعنی فعل در این گویش فقط با یکی از شش پیشوندی که در مقدمه ذکر شد، به کار می‌رود. برخی محققان پیشوند /be- / در متون کهن فارسی را پیشوند تأکید دانستند؛ اما بررسی داده‌های دیباجی این فرضیه را در مورد پیشوند /ba- دیباجی تأیید نمی‌کند. چون پیشوند /ba- در جایگاه آغازین بسیاری از فعل‌های دیباجی ظاهر می‌شود و معنای تأکیدی بودن این پیشوند به دلیل نبود انگیزه گفتمانی نمی‌تواند ادعای درستی باشد؛ زیرا چنین انگیزه‌ای را نمی‌توان در طیف وسیعی از صورت‌های فعل‌ها در زمان‌های ماضی، مضارع و آینده قائل شد. از طرفی بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که این پیشوند در برخی موارد همچون پیشوند اشتقاقی عمل کرده و معنای جدیدی به فعل بخشیده است. (در جدول شماره ۲ برخی افعال با معنای پیشوند آمده است). نغزگوی کهن (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «مقایسه دستوری‌شدگی و دستوری زدایی در فارسی کنونی» با ارائه شواهدی از متون فارسی دری نتیجه می‌گیرد که پیشوندهای /be- و /ne- فارسی دری در مقام کلمه نقشی بوده‌اند. به استناد بهار (۱/۱۳۷۵: ۲۸۵-۳۰۵) شواهدی در متون فارسی دری و نیز برخی گویش‌های نیشابوریان و زبان‌های منطقه خراسان در دست است که این پیشوندها با فاصله از فعل به کار می‌رفته است.

نغزگوی کهن (۱۳۸۹) در مقاله «از واژه‌بست تا وند تصریفی- بررسی تحول تاریخی بعضی از واژه‌بست‌های فارسی جدید» پیشوندهای /mi-، /be-، /ne- فارسی را که امروزه در شمار وندهای تصریفی‌اند در قرون اولیه هجری واژه‌بست دانسته است. از نظر وی طبق چارچوب دستوری‌شدگی کلمات نقشی در گذر زمان دستوری‌تر شده به واژه‌بست تبدیل می‌شوند و سپس این واژه‌بست‌ها به وند تصریفی تبدیل می‌شوند. واژه‌بست‌ها از لحاظ واجی وابسته به کلمه مجاور هستند ولی از لحاظ نحوی آزاد محسوب می‌شوند. واژه‌بست‌ها در انتخاب میزبان خود‌گزینشی عمل نمی‌کنند درحالی‌که وندها ستاک‌های خود را گزینش می‌کنند. از این نظرگاه شاید به نظر برسد که وند /be- در افعال دیباجی چون بر سر بسیاری از افعال ظاهر می‌شود، واژه‌بست است. از آنجا که متون مکتوب و کهن از دیباجی موجود نیست به ناچار برای بررسی این مسئله از تحلیل شواهد موجود و نیز مقالات و پژوهش‌های انجام شده در این حوزه بهره می‌گیریم. از آنجا که فرضیه نشانه نمود کامل بودن پیشوند /be- یکی از فرضیه‌های مورد بحث در افعال پیشوندی است در این قسمت به این مسئله می‌پردازیم. با توجه به تعریف نمود دستوری که در منابع مختلف ارائه شده است، به این ترتیب که اگر بیان رویداد دارای ابتدا و انتهای کامل باشد، نمود دستوری کامل و اگر بیان رویداد فاقد آغاز و پایان باشد، نمود ناکامل خواهیم داشت، به بررسی نمود در افعال دیباجی می‌پردازیم. «معمولاً در زبان‌ها به دلیل این‌که امکان گزارش کامل رویداد فقط در صورتی امکان‌پذیر است که وقوع فعل در زمان گذشته باشد، نمود کامل برای اشاره به زمان گذشته به کار می‌رود و در زمان حال کاربردی ندارد» (بایبی^۱، ۱۹۹۴: ۸۳). با توجه به تعریف فوق و تحلیل داده‌ها درمی‌یابیم که /ba- در افعال گذشته ساده دیباجی، نشانه نمود کامل است و پیشوند /han- که در صورت‌های فعلی مضارع اخباری، ماضی استمراری، ماضی و مضارع ملموس مشاهده می‌شود، برای بیان استمرار و نمود ناکامل ظاهر می‌شود. عدم با هم‌آیی این دو پیشوند به طور هم‌زمان بر سر یک فعل، این فرضیه را تقویت می‌کند که پیشوند /ba- همچون پیشوند /han- کارکرد نمودی داشته باشد و پیشوندی تصریفی باشد؛ در حالی‌که پیش از این گفتیم که پیشوند /ba- همچون پیشوندهای اشتقاقی در برخی افعال مفهوم جدیدی می‌افزاید، از سوی دیگر بر سر مصدرها ظاهر می‌شود که صورت‌های اسمی هستند، همچنین این پیشوند بر سر صورت‌های التزامی، امری، حال و آینده ظاهر می‌شود که در این صورت نمی‌تواند نشانه نمود کامل باشد. شواهد تاریخی نشان می‌دهند که تکواژ دستوری /hami- که در دوره میانه، هم در جایگاه قیدی و هم

در جایگاه مجاورت فعل وجود داشته است، دارای نقش قید استمرار و یا پیشوند نمود ناکامل بوده است. به عبارتی این تکواژ، ابتدا قید بوده و سپس طی تحول تاریخی خود، هم‌زمان با حفظ کاربرد قیدی به فعل جمله نزدیک‌تر شده و به عنوان نشانه نمود ناکامل باز تحلیل شده است (برونر، ۱۹۷۷: ۱۶۷-۱۶۲). در فارسی امروز، کاربرد اول حذف شده و کاربرد دوم به‌جا مانده است (مفیدی: ۱۳۹۵). بررسی شواهد نشان می‌دهد که پیشوند /han-/ در دیباجی که با گونه‌های /han-/، /hon-/، /hən-/، /hemi-/ بر سر افعال مضارع اخباری و ماضی استمراری دیده می‌شود و نشان‌دهنده نمود ناکامل رویداد است، معادل همان پیشوند /hami-/ در فارسی است. پیش از این گفته شد که hamēw و mēšag به معنی همیشه به عنوان قید زمان و hām- (صورت دیگر han) به عنوان پیشوند به معنی هم در زبان پارسی به کار می‌رفتند (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۱: ۹۶). بررسی نقش معنایی گونه‌های مختلف این پیشوند در دیباجی نیز مؤید این مطلب است با توجه به این که یکی از نگارندگان، خود گویشور این گویش است. برونر (۱۹۷۷) مثال‌های متعددی از این پیشوند فعلی در خدمت بیان نمود استمراری ذکر کرده است. نغزگوی کهن (۱۳۸۹، ۱۳۸۷) نیز در بحث دستوری‌شدگی در زبان فارسی و نیز رفتار واژه‌بستی این تکواژ در دوران قرون اولیه هجری بحث کرده است. راستارگویوا^۱ (۱۳۷۹: ۱۳۲) معتقد است که bē بر سر فعل معنای اتمام عمل و انجام شدن حتمی آن را می‌رساند و تقریباً با کلیه صورت‌های فعل می‌تواند ترکیب شود. در افعال دیباجی، پیشوندهای /ba-/ و /han-/ هم‌زمان بر سر هیچ فعلی ظاهر نمی‌شوند. /han-/ بر نمود فعل تأثیر می‌گذارد و تداوم رویداد را نشان می‌دهد و /ba-/ بر سر افعال گذشته ساده می‌آید و نمود کامل را نشان می‌دهد. بنابراین، در دیباجی برخلاف زبان فارسی هردو نشانه نمود کامل و نمود ناقص، فعال هستند و این تحلیل به این نتیجه می‌انجامد که پیشوند /ba-/ را وند تصریفی در نظر بگیریم درحالی‌که بررسی داده‌های دیباجی نشان می‌دهد که این پیشوند، معنی دور و بیرون را در برخی افعال می‌رساند. این مسئله در تقابل با افعال دارای پیشوند /da-/ بیشتر آشکار می‌شود (جدول شماره ۲)، که فرضیه اشتقاقی بودن پیشوند /ba-/ را تقویت می‌کند. راستارگویوا (۱۳۷۹: ۱۳۲) در مورد پیشوند /be-/ فارسی می‌نویسد که این پیشوند با افعالی که معنی دور کردن و جدا کردن را می‌رسانند، به کار می‌رود و معنی دقیق‌تری می‌بخشد، هرچند که نشانه نمود کامل را نیز برای پیشوند

/ba-/ قائل است. تحلیل داده‌های دیباجی روند دستوری‌شدگی پیشوند /ba-/ را نشان می‌دهد. با توجه به این‌که معنای دور و بیرون از تمامی افعال دارای پیشوند /ba-/ فهمیده نمی‌شود و تنها در برخی از این افعال ردّپایی از این مفهوم به‌جا مانده است، بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که /ba-/ که در دوره‌های باستان تکواژ قیدی بوده در سیر تحول تاریخی خود، زمانی در نقش وند اشتقاقی معنای جدیدی به فعل می‌بخشیده است که هنوز در برخی افعال مشهود است (جدول شماره ۲). این نکته حائز اهمیت است که وجود هر دو نشانه‌گذاری نمود کامل و نمود ناقص در زبان، به لحاظ نظری امری غیراقتصادی است که نهایتاً منجر به ناپدیدشدن یا تغییر یکی از نشانه‌ها می‌شود. چنانکه زبان فارسی در گذشته یک ابزار ساختوازی واحد برای هر دو نظام نمود و وجه داشته است که این با هم‌آیی در دوره نو از بین رفته است (مفیدی: ۱۳۹۵). در مورد واژه‌بست بودن این پیشوند در دیباجی، به دلیل تکیه‌بر بودن آن در افعال دیباجی نمی‌توان ادعای واژه‌بست را مطرح کرد. نغزگوی کهن (۱۳۸۹) برای سیر تحول پیشوند /be-/ در فارسی یک مرحله واژه‌بستی قائل می‌شود و بر این باور است که /be-/ با گذر از مرحله واژه‌بست تبدیل به وند تصریفی شده است. البته در مورد این‌که روزگاری پیشوند /ba-/ در دیباجی واژه‌بست بوده است یا نه، به دلیل نبود متون کهن نمی‌توان به‌طور دقیق اظهار نظر کرد. هرچند ذکر این نکته ضروری است که تکیه در دیباجی، نقش نحوی دارد؛ به‌طوری که تکیه اولیه پیشوند /ba-/ تقابل فعل گذشته ساده را با حال کامل نشان می‌دهد. افعال گذشته ساده با تکیه هجای اول و افعال حال کامل با تکیه بر هجای دوم قابل تشخیص هستند. شواهد نشان می‌دهد که با توجه به گزینشی عمل نکردن پیشوند /ba-/ در داده‌های دیباجی، استعمال گسترده آن و داشتن بسیاری از ویژگی‌های واژه‌بستی، این پیشوند در روند دستوری شدن قرار دارد؛ اما با توجه به این‌که پیشوند /ba-/ در افعال ماضی ساده خوانش نمود کامل را دارد و در تقابل با پیشوند /han-/ که نشانه نمود ناقص است قرار می‌گیرد و استعمال هم‌زمان این دو پیشوند وجود ندارد، از طرفی بر سر دو فعل بودن / داشتن که خود مفهوم استمرار و تداوم دارند، ظاهر نمی‌شود، نقش تصریفی این وند برجسته‌تر می‌گردد. همچنین تظاهر پیشوند /ba-/ بر سر افعال زمان حال، آینده و امری بیانگر وجه التزامی است که فرضیه وند تصریفی بودن این پیشوند را بیشتر قوت می‌بخشد. دلیل دیگر این‌که در افعال منفی، وند تصریفی /na-/ جایگزین پیشوند /ba-/ می‌شود، در حالی که در دیگر افعال پیشوندی، پیشوندهای فعلی، مقدم بر وند تصریفی منفی‌ساز /na-/ هستند. بنابراین هر دو وند /ba-/ و /na-/ به عنوان وند تصریفی در افعال، مورد استفاده قرار می‌گیرند و در کاربرد وند تصریفی خود،

واژه جدیدی نمی‌سازند. در مورد فرضیه باء زینت بودن پیشوند /ba-/ نیز که از طرف برخی محققان همچون بخش‌زاد محمودی (۱۳۷۲: ۸۸ و ۱۳۸۵: ۴۶) در مورد گویش گیلکی مطرح شده است و یا باء تأکید بودن این پیشوند در فارسی که توسط برخی محققان از جمله ابوالقاسمی (۱۳۷۵: ۱۷۸) بیان شده است، در دیباجی به دلیل این که این پیشوند تقریباً بر سر تمامی افعال ظاهر می‌شود، فرضیه قابل بحث نیست. بر اساس اصل ثبات^۱، یکی از پنج اصل حاکم بر دستوری‌شدگی هاپر (۱۹۹۱) بعد از وقوع فرایند دستوری‌شدگی، رگه‌هایی از معناهای قاموسی اولیه یا نشانه‌هایی از محدودیت‌های دستوری اولیه در معنای جزء دستوری‌شده بر جای می‌ماند. /ba-/ در افعال دیباجی به طور آشکار معنای امّا، دور و یا بیرون را ندارد، اما مقایسه معنایی برخی افعال دارای پیشوند /ba-/ و پیشوند /da-/ در افعال دیباجی نشان می‌دهد که برخی از این افعال معنای اصلی «بیرون» را در خود تا حدودی همچنان حفظ کرده‌اند. مقایسه افعال زیر این مطلب را روشن می‌سازد.

جدول شماره ۲

معنی فارسی	آوانویسی	معنی فارسی	آوانویسی	معنی فارسی	آوانویسی
ریخت (درون...)	[da-rit-ə]	ریخت (بیرون)	[ba-rit-ə]	برپشته	[ba-rit-ə]
پاشید (درون...)	[do-pāfi-y-ā]	پاشید (بیرون)	[bo-pāfi-y-ā]	بپاشیا	[bo-pāfi-y-ā]
انداخت (درون...)	[de-ndāt-ə]	انداخت (بیرون)	[be-ndāt-ə]	پنداته	[be-ndāt-ə]
جستجو کرد (درون...)	[daʃ-kəli-y-ā]	جستجو کرد	[baʃ-kəli-y-ā]	بچکلیا	[baʃ-kəli-y-ā]
کشید (درون...)	[da-kəfi-y-ā]	کشید (بیرون)	[ba-kəfi-y-ā]	بکشیا	[ba-kəfi-y-ā]

وجود ردّ پای معنای دور و بیرون در برخی افعال دارای پیشوند /ba-/ و همچنین تقابل معنایی آنها با افعال دارای پیشوند /da-/ که معنای درون و داخل در آنها نهفته است گواه این ادعاست که پیشوند /ba-/ در ابتدای الحاق به افعال پیشوندی، اشتقاقی بوده و معنای تازه‌ای به افعال می‌افزوده است. همراه نشدن این پیشوند به‌طور هم‌زمان با دیگر پیشوندها، می‌تواند دلیل دیگری بر این ادعا باشد. از طرفی این پیشوند بر سر تمامی افعال در صورت‌های گذشته ساده، حال کامل، امری، آینده و وجه التزامی و همچنین مصدرهای فعلی و نیز صفات مفعولی ظاهر می‌شود. حتی برخلاف زبان فارسی، این

1. persistence

پیشوند در افعال مرکب نیز دیده می‌شود. همچنین کاربرد فراوان اسامی مشتق، صفات مفعولی و اسم‌های مصدر با پیشوند /ba- در این گویش نشانه فعال بودن این پیشوند در واژه‌سازی است. پیشوند /ba- در افعال پیشوندی که با پیشوندهای جدید مثل /dar-، /vā- ساخته شده‌اند نیز دیده می‌شود؛ به این مفهوم که فعل دارای پیشوند /ba- همچون فعل بسیط عمل می‌کند و پیشوند جدید می‌پذیرد. فعل‌های «دَرَبَرْدَن [dar- ba- kerd-ən]» و «وَابَمَانْدَن [vā- bo- mānd- ən]» مثال‌هایی از این دست هستند. تمام این شواهد نشان می‌دهد که پیشوند /ba- در دیباجی رفتاری اشتقاقی دارد؛ اما از سوی دیگر حضور پیشوند /ba- در گذشته ساده و غیبت آن در صورت‌های فعلی گذشته استمراری این پیشوند را در تقابل با /han- که نشانه نمود استمراری است، قرار می‌دهد و فرضیه وند تصریفی بودن /ba- را به عنوان نشانه نمود کامل تقویت می‌کند. همچنین ساخت صورت‌های منفی با جایگزین شدن وند تصریفی /na- به جای وند /ba- رفتار وند تصریفی /ba- را آشکار می‌سازد. این در حالی است که در دیگر افعال پیشوندی، وند منفی ساز /na- پس از پیشوندهای /da-، /va-، /vā- و ... به کار می‌رود. البته در زبان فارسی شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد در گذشته وند /na- در ساخت‌های منفی پس از وند /be- قرار می‌گرفته است اما از گذشته دیباجی شواهدی در دست نیست. آنچه از تحلیل مطالب فوق برمی‌آید این است که پیشوند /ba- در دیباجی در مراحل آغازین الحاق به افعال، وند اشتقاقی بوده است و در مسیر دستوری‌شدگی به سمت تصریفی شدن پیش می‌رود و این دستوری‌شدگی تا جایی پیش رفته است که حضور /ba- تقریباً در همه بافت‌ها اجباری شده است. به طوری که /ba- در آغاز افعال ماضی ساده دیباجی وند تصریفی و در تقابل با /han- نشانه نمود کامل است. از طرفی پیشوند /ba- نقش وجهی را در صورت‌های فعلی آینده، امری، التزامی و صورت‌های وجهی ایفا می‌کند. این با هم‌آیی دو نشانه نمود یا وجه در زبان امری غیرطبیعی نیست و در زبان فارسی شواهد فراوانی از این با هم‌آیی در مورد پیشوندهای /be-، /mi- وجود داشته است و دلیل آن این است که تغییرات دستوری در زبان معمولاً به طور ناگهانی صورت نمی‌گیرد و در نسل‌های بینابین، ساخت‌های بینابین شکل می‌گیرند (مفیدی: ۱۳۹۵). مقوله‌زدایی، یکی از اصول مهم دستوری‌شدگی است که توسط هاپر^۱ (۱۹۹۱) مطرح شده است و در مراحل آغازین دستوری‌شدگی رخ می‌دهد. در مقوله‌زدایی، مقولات اصلی همچون فعل و اسم به مقولات میانی همچون قید و صفت و سپس به مقولات فرعی همچون حرف اضافه، حرف ربط و

1. Hopper, P. J

متمم‌ساز تبدیل می‌شوند. بر مبنای شواهد، پیشوند فعلی /ba-/ که در گذر زمان از یک کلمه نقشی آزاد در نقش قید یا حرف‌افزافه به یک هجای بدون مقوله تبدیل شده است، دچار مقوله‌زدایی شده است. همچنین پیشوند /ba-/ در سیر تحول خود تا حد زیادی از معنای اصلی واژگانی (اما، دور، بیرون) تهی شده و در معرض معنی‌زدایی بوده است. بر اساس ویشر (۲۰۰۶) معنای ^۱ یا تهی شدن از معنا ^۲ یکی از پنج سازوکار تشخیص فرایند دستوری‌شدگی است که ناظر به از دست رفتن معنای اجزای واژگانی یا تعمیم معنایی آنهاست. بر اساس سازوکارهای دستوری‌شدگی کرافت (۲۰۰۳) به‌جا ماندن یک هجای /ba-/ از تکواژی مستقل، نشان‌دهنده فرسایش واجی آن است. فرسایش واجی یکی از فرایندهای واجی دستوری‌شدگی از نوع جانشینی در طبقه‌بندی کرافت است که طی آن طول یک تکواژ در گذر زمان کوتاه می‌شود؛ به طوری که ممکن است یک تکواژ چندهجایی به یک تکواژ تک‌هجایی، یک تکواژ تک‌هجایی به یک واج منفرد و واج منفرد به یک عنصر زبرزنجیری تبدیل شود و در نهایت در صورت محو شدن، محوشدگی واجی رخ دهد که این تغییرات می‌تواند کاملاً بی‌قاعده باشد. ویشر (۲۰۰۶) نیز سایش آوایی ^۳ یا تخفیف آوایی ^۴ را جزء یکی از پنج سازوکار فرایند دستوری‌شدگی برشمرده است که نتیجه رعایت اصل اقتصاد زبانی است. به لحاظ صرفی- نحوی جایگاه پیشوند /ba-/ فقط ابتدای واژه است؛ یعنی /ba-/ که زمانی عنصری آزاد بوده است اکنون در جایگاه آغازین فعل تثبیت شده است و از این منظر در سازوکار دستوری‌شدگی کرافت در مورد این پیشوند، فرایند تثبیت ترتیب واژگانی از نوع هم‌نشینی رخ داده است که به معنای قطعی شدن ترتیب تکواژهاست.

بررسی فضای معنایی افعال دیباجی نشان می‌دهد که به لحاظ نقشی نیز پیشوند /ba-/ تحت تأثیر معنی‌زدایی معنای اصلی خود را تا حد زیادی از دست داده است به طوری که می‌تواند بدون انتخاب فعل بر سر اغلب افعال در صرف گذشته ساده به کار رود. داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که وجود پیشوند /ba-/ در اغلب افعال تأثیری در معنای فعل ندارد. بنابراین پیشوند /ba-/ بر اساس طبقه‌بندی کرافت دچار تغییر معنایی از نوع فرایند نقشی جانشینی شده است. پیشوند /ba-/ در دیباجی به

1. desemantization
2. semantic bleaching
3. phonetic attrition/erosion
4. phonetic reduction

صورت گونه‌های /ba-/, /bɛ-/, /bo-/ در افعال مختلف ظاهر می‌شود. بررسی افعال مختلف نشان می‌دهد که هماهنگی واکه‌ای دلیل انتخاب گونه‌های /ba-/ در همه افعال نیست و نمی‌توان قاعده واج‌شناختی منظمی را برای حضور این گونه‌ها ارائه داد. نمونه‌های زیر گواه این ادعاست. «پساته» [bɛ-sāt-ə] معنی فارسی (ساخت) / «بسوته» [ba-sut-ə] معنی فارسی (سوخت) / «بخوانده» [bo-xānd-ə] معنی فارسی (خواند) از مجموع بیش از ۳۰۰ فعل پیشوندی گذشته ساده بیش از ۱۴۰ فعل با پیشوند /ba-/ وجود دارد. این بسامد بالا نشان می‌دهد که پیشوند /ba-/ گزینشی عمل نمی‌کند و تقریباً بر سر همه افعال ظاهر می‌شود. پیشوند /ba-/ در ساخت افعال مرکب و افعال پیشوندی جدید نیز ظاهر می‌شود؛ به این مفهوم که فعل پیشوندی دارای /ba-/ در ساخت افعال مرکب و پیشوندی جدید به عنوان همکرد ظاهر می‌شود. به نظر می‌رسد که این پیشوند در روند دستوری‌شدگی از پیشوند اشتقاقی به پیشوند تصریفی قرار داشته و قبل از اینکه به مرحله صفر در انتهای پیوستار دستوری‌شدگی برسد در حال ادغام شدن در فعل بوده و مسیر عکس دستوری‌شدگی و شروع واژگانی‌شدگی را انتخاب کرده است. تنها دو فعل در دیباجی وجود دارد که بدون پیشوند می‌آیند: فعل داشتن و فعل بودن. داشتن با پیشوند /ba-/ ظاهر نمی‌شود ولی با پیشوند /hā-/ با معنایی متفاوت وجود دارد؛ ولی فعل بودن در همه صیغه‌ها بدون پیشوند در معنای «بودن» به کار می‌رود و با پیشوند /hā-/ به معنای «شدن» به کار می‌رود. در صورت‌های منفی این افعال، پیشوند /na-/ جایگزین پیشوند /ba-/ می‌شود. برای مثال، صورت منفی فعل «زدن» در دیباجی به صورت زیر است. [ba-zi] زد [na-zi] نزد

۴-۲. دستوری زدایی و شروع پدیده واژگانی‌شدگی

نکته قابل بررسی در افعال پیشوندی همراه با /ba-/ دیباجی این است که پیشوندهای فعلی که زمانی با کارکرد سه‌گانه جهتی، قیدی و معنایی بر سر افعال ظاهر شده بودند اکنون این کارکرد سه‌گانه را از دست داده‌اند و ادغام معنایی چنان در آنها صورت گرفته که می‌توان گفت در آنها واژگانی‌شدگی رخ داده است. به طوری که به عنوان فعل بسیط در نظر گرفته می‌شوند و گویشور دیباجی با اضافه کردن پیشوندهای جدید و یا جزء غیرفعلی به این افعال، انواع فعل‌های پیشوندی و فعل مرکب را می‌سازد و احتمالاً قادر به تجزیه و تشخیص تکواژهای سازنده فعل پیشوندی نیست. تحولات پیشوند /ba-/ دیباجی به گونه‌ای بوده است که معنای اولیه این پیشوند برای اهل زبان آشکار نیست و آنچه از بررسی معنای داده‌ها برمی‌آید این است که این پیشوند به تدریج شفافیت معنایی و ساختوازی خود را از دست داده و بیشتر کارکرد دستوری یافته است. واژگانی‌شدگی

فرایندی تدریجی است که طی آن واژه‌های مرکب یا اصطلاحی که تجزیه‌پذیر است به سمت تبدیل شدن به عنصر واژگانی ساده و غیرقابل تجزیه حرکت می‌کند؛ به طوری که تکواژها به تدریج از نظر معنایی و ساختواژی شفافیت خود را از دست داده و تیره می‌شوند. به تدریج مرز ساختواژی از بین می‌رود. تغییر و کاهش آوایی پدید می‌آید و عناصر هم‌نشین یا اجزاء کلمه مرکب با یکدیگر ادغام می‌شوند و به واژه بسیط بدل می‌شوند، اما عناصر آوایی آنها ممکن است به صورت رسوبی در واژه بسیط باقی بمانند (هاپر، ۱۹۹۱: ۱۵۴). آثاری چون فیشر و همکاران (۲۰۰۰)، لایت فوت (۲۰۱۱) و چن (۱۹۹۸) واژگانی‌شدگی را نوعی دستوری زدایی دانسته‌اند که طی آن فقدان ترکیب‌پذیری معنایی در تکواژهای تشکیل‌دهنده رخ می‌دهد. حاصل پدیده واژگانی‌شدگی معمولاً افزایش واژگان زبان است، اما به نظر می‌رسد به دلیل منسوخ شدن تدریجی بسیاری از افعال پیشوندی و نیز تمایل گویشوران به ساخت افعال غیر ساده و مرکب شاهد افزایش واژگان در دیباجی نیستیم. در زبان فارسی فعل‌های پنداشتن، افکندن، آزمودن، پرداختن، افسردن، آفریدن، حاصل واژگانی‌شدگی است که با کاهش آوایی و معنایی پیشوندها و ادغام آنها با تکواژ فعلی صورت گرفته است. به نظر می‌رسد که افعال پیشوندی دیباجی نیز در شروع مرحله واژگانی‌شدگی قرار دارند که می‌تواند یکی از سازوکارهای دستوری زدایی باشد که برخلاف سازوکارهای مطرح شده در زبان‌های دنیا منجر به آزادشدگی تکواژ نمی‌شود. چنگیزی و همکاران (۱۳۹۷) ضمن بررسی تحولات معنایی و / بر نشان داده‌اند که در زبان فارسی عبارت‌های ساخته شده با / بر به دلیل از دست دادن شفافیت معنایی و / بر در مرحله شروع واژگانی‌شدگی قرار دارند و واژه برابر که با جزء بر ساخته شده است برای فارسی‌زبان واژه‌ای بسیط به شمار می‌آید، نمونه‌ای از این واژگانی‌شدگی است.

جدول شماره ۳ داده‌هایی از افعال پیشوندی جدید، افعال مرکب، کلمات مشتق

شامل اسم صر و صفات مفعولی و مصدر فعلی نشان می‌دهد.

جدول شماره ۳

کلمه	آوانویسی	نوع	معنی فارسی
پده	[bɛ-dɛ]	صفت	بدهکار
بگیر	[bɛ-ʃir]	صفت	بستانکار / طلبکار
بساز	[bɛ-sāz]	صفت	بساز
بپلاسیه	[bɛ-blāsi-ə]	صفت	پژمرده
بوریته	[bu-rit-ə]	صفت	فراری
بشکسته	[bɛ-ʃkɛst-ə]	صفت	شکسته
بِتفته	[ba-toft-ə]	صفت	آسیاب شده
بُسته	[bo-sest-ə]	صفت	پاره
بشکی	[bɛ-ʃki]	اسم مصدر	شکستن
بَتو	[ba-tu]	اسم مصدر	کوبیدن
بلیس	[ba-lis]	اسم مصدر	لیسیدن
بخوردنی	[ba-xord-ən-i]	صفت	خوردنی
بخواستی	[bo-xāst-i]	اسم مصدر	عاشقی
بِسونه دیم	[ba-sut-ə#dim]	صفت مرکب	صورت سوخته
تَن پِت	[tan#ba-pɛt]	صفت مرکب	تن پخته (تنبل)
دم بگرد	[dam#ba-kɛrd]	صفت مرکب	ناقلا
سَر زمین بخورد	[sar#zamin#ba-xord]	صفت مرکب	سر به زمین خورده (نوعی دشنام)
تک بزیه	[tɛk#ba-zi-yə]	صفت مرکب	غذای دست خورده
گَم بییه	[qom#ba-bi-yə]	صفت مرکب	گم شده
په بیارده	[pe#bi-yārd-ə]	صفت مرکب	ورم کرده
در بگردن	[dar#ba-bord-ən]	دزدیدن	مصدر فعل پیشوندی جدید
فرو بشین	[feru#ba-ʃi-yən]	ناپود شدن	مصدر فعل پیشوندی جدید
در بریتن	[dar#ba-rit-ən]	مصدر فعل پیشوندی جدید	بیرون ریختن
کامنت بهشتن	[kāmɛnt#bɛ-ʃt-ən]	فعل مرکب جدید	کامنت گذاشتن
پیامک نرین	[pɛyamək#ba-zi-ən]	فعل مرکب جدید	پیامک زدن
ایمیل ترستین	[imɛl#ba-zi-yən]	فعل مرکب جدید	ایمیل فرستادن

داده‌های جدول شماره ۳، نشان می‌دهند که تکواژ /ba-/ در ریشه ادغام نشده و صورت بسیط فعل در ساخت این اسم‌های مشتق به کار رفته است. کاربرد اجباری پیشوند /ba-/ در طیف وسیعی از فعل‌ها در زمان‌های گذشته ساده، حال کامل، امری، مضارع، آینده، ماضی و مضارع التزامی، افعال پیشوندی جدید، افعال مرکب، مصدرهای فعلی و اسامی و صفات مشتق نشان می‌دهد که این پیشوند در همه این موارد نقش یکسانی داشته باشد. از طرفی وجود دو نشانه نمود کامل و ناقص در زبان، به لحاظ نظری توجیه اقتصادی ندارد و زبان باید به سمت ناپدید شدن یکی از نشانه‌ها پیش برود. با توجه به اینکه گویشوران به راحتی قادر به تجزیه و تشخیص پیشوند /ba-/ از جزء فعلی نیستند به نظر می‌رسد این تکواژ با از دست دادن نقش‌های دستوری خود در حال باز تحلیل شدن به عنوان جزئی از فعل است و این شروع پدیده واژگانی‌شدگی است. هر چند که این

واژگانی‌شدگی به آزاد شدن تکواژ جدید منتهی نمی‌شود بلکه به نوعی ادغام معنایی در واژه می‌انجامد. از طرفی افعال با پیشوند /ba-/ به عنوان همکرد در ساخت افعال مرکب و پیشوندی به کار برده می‌شوند و به نظر می‌رسد این پیشوند، کارکرد معنایی خود را به عنوان پیشوند قاموسی از دست داده است.

۵. نتیجه

تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که پیشوند فعلی /ba-/ در افعال دیباجی در مسیر تحول خود در معرض فرایندهای مختلف دستوری‌شدگی بوده است و در طی این مسیر دستوری‌شدگی خود از تکواژ آزاد < وند اشتقاقی > وند تصریفی تحول یافته است. به دلیل نبود شواهد تاریخی از گذشته این افعال در مورد وجود مرحله واژه‌بستی نمی‌توان در این نمودار دستوری‌شدگی ادعا کرد. به نظر می‌رسد که پیشوند /ba-/ در مسیر دستوری‌شدگی خود به مرحله پایانی وند تصریفی نزدیک شده است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که اکثر افعال دارای پیشوند /ba-/ با صورت بسیط خود تفاوت معنایی ندارند و این نشان می‌دهد که این پیشوند در معرض تهی شدن از معنا بوده است؛ به طوری که تفاوت معنایی برخی از این افعال فقط در مقایسه با افعال دارای پیشوند /da-/ آشکار می‌شود. روند تحول پیشوندهای فعلی، دستوری‌شدگی آنها را در گذر زمان نشان می‌دهد که کلمات نقشی طی تحول به وندهای اشتقاقی و تصریفی در نتیجه سازوکارهای واجی، صرفی-نحوی و نقشی دستوری‌شدگی با افزایش خاصیت دستوری مواجه بوده‌اند و بر عهده گرفتن نقش‌های مضاعف نمود و وجه در پیشوند/ba-/ مؤید این مطلب است. یافته‌های تحلیل نشان می‌دهد که پیشوند /ba-/ در افعال دیباجی به لحاظ نقش و کارکرد با پیشوند /be-/ فارسی تفاوت‌های آشکاری دارد. پیشوند ب در تمامی صورت‌های فعلی ماضی مطلق، ماضی نقلی، ماضی بعید، ماضی التزامی، مضارع التزامی، آینده و امری و افعال وجهی ظاهر می‌شود. همچنین /ba-/ بر خلاف /be-/ فارسی در ساخت مصدرهای فعلی و افعال مرکب و پیشوندی نیز به کار می‌رود. مقایسه معنایی افعال پیشوندی/ba-/ و افعال پیشوندی /da-/ دیباجی ردپایی از معنای کهن دور و بیرون را در افعال دارای پیشوند/ba-/ آشکار می‌سازد که نشان می‌دهد روزگاری /ba-/ پیشوند اشتقاقی بوده است و برای تأکید و یا زینت با صورت بسیط فعلی همراه نبوده است. بر عهده گرفتن نقش نمودی از سوی این پیشوند نشان می‌دهد که این پیشوند در مسیر دستوری‌شدگی از وند اشتقاقی به سمت تصریفی شدن در تحول بوده است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد با وجود این که به طور آشکار، معنای اما، دور و یا بیرون، در افعال

دارای پیشوند /ba- وجود ندارد؛ اما مقایسه معنایی دو دسته افعال، افعال دارای پیشوند /ba- و افعال دارای پیشوند /da-، این مطلب را آشکار می‌سازد که برخی از این افعال معنای اصلی بیرون را تا حدودی همچنان در خود حفظ کرده‌اند که این با اصل ثبات هاپر (۱۹۹۱) از اصول پنج‌گانه حاکم بر دستوری‌شدگی تأیید می‌شود. همان‌طور که گفته شد در مورد پیشوند /ba- و /na- در دیباجی به دلیل نبود متون مکتوب کهن نمی‌توان ادعای واژه‌بست را مطرح کرد. از طرفی داده‌های فعلی دیباجی آرایش آزاد این پیشوندها را تأیید نمی‌کنند. در افعال ماضی ساده در صورت‌های منفی پیشوند /na- جایگزین پیشوند /ba- می‌شود و در بقیه افعال پیشوندی، پیشوند نفی قبل از دیگر پیشوندها ظاهر می‌شود. همچنین هیچ نمونه‌ای از پیشوند با فاصله از فعل در داده‌ها مشاهده نمی‌شود. از سوی دیگر /ba- در دیباجی دارای تکیه است و از آنجا که واژه‌بست‌ها تکیه نمی‌گیرند، بنابراین /ba- را می‌توان وند تصریفی دانست که بر سر صیغه‌های زمان ماضی ساده می‌آید. هر دو وند /ba- و /na- به عنوان وند تصریفی در افعال مورد استفاده قرار می‌گیرند و در کاربرد وند تصریفی خود واژه جدیدی نمی‌سازند. تحلیل داده‌های دیباجی نوعی از فرایند دستوری زدایی را نشان می‌دهد. کاهش آوایی و معنایی پیشوند /ba- و ادغام آن در جزء فعلی بسیط نشانه شروع پدیده واژگانی‌شدگی است. عدم تشخیص و تمایز پیشوند فعلی از جزء فعلی بسیط توسط گویشور دیباجی، فقدان ترکیب‌پذیری معنایی افعال پیشوندی، وجود افعال پیشوندی در ساخت صورت‌های مختلف فعلی، افعال مرکب، افعال پیشوندی جدید، مصادر فعلی، اسم‌های مصدر، مکان، زمان و... نشانه‌های وجود پدیده واژگانی‌شدگی است. این نوع واژگانی‌شدگی منجر به آزاد شدن تکواژ نمی‌شود. تحلیل داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که دستوری‌شدگی در پیشوند فعلی /ba- دیباجی مطابق با سازوکارهای دستوری‌شدگی کرافت (۲۰۰۳) پیش می‌رود؛ اما دستوری زدایی در این افعال از سازوکارهایی غیر از سازوکارهای رایج در زبان‌های دنیا پیروی می‌کند. همچنین تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که دستوری زدایی همواره با آزاد شدن تکواژ همراه نیست و همیشه منجر به افزایش مدخل واژگان نمی‌شود همان‌گونه که در افعال پیشوندی همراه با /ba- دیباجی مشاهده کردیم.

منابع

- استاجی، اعظم، (۱۳۷۹). «پیشوند -be در گویش سبزواری و نقش‌های ممیز آن»، نشریه مجموعه مقالات دانشگاه علامه طباطبایی، سال ۱۳۷۹-شماره ۹۱ از صفحه ۵۷ تا ۶۶.
- چنگیزی، احسان؛ ماتک، الهه (۱۳۹۷). «تحولات معنایی و ر /ba-»، ادبیات و زبان‌ها: نشریه پژوهش‌های زبانی: پاییز و زمستان ۱۳۹۷، سال نهم- شماره ۲ (علمی-پژوهشی/ISC) از ۸۹ تا ۱۰۸.

راستارگویوا، وراسرگی یونا (۱۳۷۹). دستور زبان فارسی میانه، ترجمه ولی‌الله شادان، تهران، بنیاد فرهنگ ایران.

رضاپور، ابراهیم، پیشگو، مونا (۱۳۹۶). «نقش پیشوندهای اشتقاقی افعال سبک کردیون، بتیون و بوکوواتیون در زبان سمنانی در بازنمایی جزایر معنایی از منظر رویکرد شناختی: تعامل میان صرف و معنی‌شناسی»، *دوماهنامه علمی پژوهشی جستارهای زبانی*: د ۸، ش ۶، بهمن و اسفند ۱۳۹۶، صص ۱۰۳-۱۳۶.

رضایتی کیشه خاله، محرم؛ دیان، مهدی (۱۳۸۸). «فعل‌های پیشوندی در آثار منثور فارسی از آغاز تا پایان قرن پنجم». *دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)*: اسفند ۱۳۸۸- شماره ۵ (علمی - پژوهشی/ISC) از ۲۷ تا ۵۰.

رفیعی جیردهی، علی (۱۳۸۴). «پیشوندهای فعلی در تالشی»، *نشریه گویش‌شناسی*: اسفند ۱۳۸۴- شماره ۴ از صفحه ۶۵ تا ۷۶.

زینی جهرمی، وحید رضا (۱۳۹۳). «پیش فعل‌های ایرانی باستان»، *زبان‌ها و گویش‌های ایرانی (ویژه‌نامه فرهنگستان)*: آذر ۱۳۹۳، شماره ۴ (علمی-پژوهشی/ISC) از ۴۵ تا ۷۶.

مفیدی، روح‌الله (۱۳۹۵). «شکل‌گیری ساخت‌واژه نمود و وجه در فارسی نو»، *ادبیات و زبان‌ها: دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)*: اسفند ۱۳۹۵- شماره ۱۲ (علمی-پژوهشی /ISC).

منصوری، یدالله؛ مهرجویی، محمد (۱۳۹۵). «پیشینه تاریخی پیشوندهای فعلی در زبان فارسی»، *ادبیات و زبان‌ها: تاریخ/ادبیات، پاییز و زمستان ۱۳۹۵- شماره ۷۹ (علمی-پژوهشی /ISC)* از ۱۵۵ تا ۱۷۴. میرهاشمی جورشری (۱۳۹۱) در «پیشوند فعلی /bʋ- در گذشته ساده گیلکی از تکوین تا تصریف»، *ادب پژوهی: تابستان ۱۳۹۱- شماره ۲۰*.

نغزگوی کهن، مهرداد (۱۳۸۷). «بررسی فرایند دستوری‌شدگی در فارسی جدید»، *دستور (ویژه‌نامه نامه فرهنگستان)*: پیاپی ۴: ۲۴-۳.

_____ (۱۳۸۷). «دستوری‌شدگی و دستوری‌زدایی فرایندهایی مستقل و موازی»، *زبان و زبان‌شناسی، پاییز و زمستان ۱۳۸۷- شماره ۸ (علمی و پژوهشی)*.

_____ (۱۳۸۹). «از واژه‌بست تا وند تصریفی: بررسی تحول تاریخی بعضی واژه‌بست‌های فارسی جدید»، *دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)*، ش ۶، صص ۹۹-۷۷.

_____ (۱۳۹۰). «مقایسه دستوری‌شدگی و دستوری‌زدایی در فارسی کنونی (مطالعه موردی: تبدیل برخی وندهای تصریفی به اشتقاقی)». *مجله زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، دانشگاه فردوسی مشهد، پیاپی ۴: ۱۰۴-۸۹.

یوسفی، فثانه منشی‌زاده، مجتبی؛ زاهدی، فرح (۱۳۹۹) «بررسی سیر تحول پیشوند استمرار فارسی باستان تا فارسی نو»، *ادبیات و زبان‌ها: نشریه پژوهش‌های زبانی، پاییز و زمستان ۱۳۹۹*، سال یازدهم-شماره ۲ (علمی-پژوهشی/ISC).

بهار، محمدتقی (۱۳۷۵). *سبک‌شناسی*، ۳ جلد، چاپ هشتم، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر. بیکس، رابرت (۱۳۸۹). «درآمدی بر زبان‌شناسی تطبیقی زبان‌های هندواروپایی»، *ترجمه اسفندیار طاهری، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*.

حسن دوست، محمد (۱۳۸۹). «فرهنگ تطبیقی- موضوعی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی نو (دوره دوجلدی)»، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
 ناتل خانلری، پرویز (۱۳۷۳). *دستور تاریخی زبان فارسی*، به کوشش عفت مستشارنیا، تهران، توس.

References

- Bahar, M. T. 1997. *Stylistics*. Tehran: Mir Kabir publication, Institute Behbudi [in persian].
- Bartholomae, Chr. 1961. *Altiranisches Wörterbuch*, Berlin, (Strassburg, 1904).
- Beekes, R. S. P. 2011. *Comparative Indo- European Linguistics: An Introduction*, John Benjamins Publishing, *Language Arts & Disciplines*, 415 pages. [in persian].
- Books**
- Brandenstein, W. & Mayrhofer, M. 1964. *Handbuch des altpersischen*, Wiesbaden.
- Brunner, C.J., 1977. *A Syntax of Western Middle Iranian*, New York.
- Bybee, J & Perkins, R & Pagliuca, W. 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect and modality in the languages of the world*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Changizi, E & Hoseyni Matak, E. 2019. Semantic changes of Var/Bar, *Journal of Language Research*, volume 9. Issue 2, pages 89-107.[in persian].
- Chen, G. 1998. *The degrammaticalization of addressee- satisfaction conditionals in early modern English*, John Benjamin Publishing.
- Croft, W. 2003. *Typology and Universals*, 2nd Edn., Cambridge: Cambridge University Press.
- Estaji, A. 2000 . Prefix /be-/ in Sabzevari Dialect and Its Distinguishing roles. Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran, *Journal of Language Researches*, number 91, pages 57 to 66.[in persian].
- Fisher, Olga & Rosenbach, Anette & Stein, Dieter .2000. *Pathways of change: Grammaticalization in English*, John Benjamins publishing company. Amsterdam / Philadelphia.
- Hassan Doost, M. 2010. *The Comparative-Thematic Dictionary of New Iranian Languages and Dialects*, Tehran, Academy of Persian, Language and Literature.[in persian].
- Hopper, P.J. 1991. On some principles of grammaticalization, In Traugott E. C. & Heine B. (Eds.), *Approaches to grammaticalization*, vol. I. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 17-35.
- Kent, R. G. 1953. *Old Persian (Grammar-Texts-Lexicon)*, New Haven.
- Lightfoot, D. 2011. *Grammaticalization and Lexicalization*, The Oxford Textbook of Grammaticalization. Edited by Bernd Heine and Heiko Narog.
- Mansouri, Y & Poshtdar, A & Mehrjui, M .2015. The historical background of verb prefixes in persian language, *Linguistics*, Published 2015.[in persian].

- Mir Hashemi Jorshari, S. H. 2012. The Verb Prefix /bv-/ in Past Perfective of Gilaki Language, From Genesis To Inflexion, *Journal of Adab Pazhuhi*, volume 6, number 20, pages 111 to 134. [in persian].
- Mofidi, R. 2016. The development of aspect and mood morphology in Modern Persian, *Academy of Persian Language and Literature*, Iran, 12: 3-68. [in persian].
- Naghzguuy Kohan, M. 2008. Grammaticalization and Degrammaticalization: *Independent and parallel processes*. published in *Language and Linguistics*, number 8. [in persian].
- Naghzguuy Kohan, M. 2010. From clitic to inflectional prefix: A study of the Historical Evolution of som new Persian Clitics, *Academy of language: Grammar*, number 6, pages 77-99. [in persian].
- Naghzguuy Kohan, M. 2011. A comparative study of Grammaticalization and Degrammaticalization in Persian (A case study: change of some inflectional affixes into derivational ones), Published in *Journal of Linguistics & Khorasan Dialects* 3. [in persian].
- Naghzguuy Kohan, M. 2008. *A study of the grammatical process in modern Persian Academy of language: Grammar*, number 4, pages 3-24. [in persian].
- Natel Khanlari, P. 1996. *The history of Persian Language*, Tehran, Farhang - e Nashre No [in Persian].
- Nyberg, H. S. 1974. *A Mannual of Pahlavi*, II, Wiesbaden.
- Rafie Jirdehi, A. 2007. Prefixal verbs in Taleshi, *Journal of Persian Language and Literature*, pages 107-126. [in persian].
- Zeini Jahromi, V. 2016. Changing of old Iranian preverbs, *Journal of Iranian Languages and Dialects*, pages 3-32. [in persian].
- Rastorguev, V. S. 2000. *A grammar for middle Persian Language*, Translated by Vaalti-ollah Shayan. Tehran: Bounyad- Farhange- Iran [in Persian].
- Rezapour, E. & Pishgoo, M. 2018. *The functions of derivational prefixes of Semnani light verbs in representation of semantic islands based on cognitive approach: the interface between morphology and semantics*, 8(6): 103-136.
- Rezayati KischeKhale, M. & Dayan, M. 2011. Prefix verbs in Persian, *Academy of Persian Language and Literature*, Iran, 5: 50-27. [in persian].
- Wisher, I. 2006. Grammaticalization”, *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Ed. Keith Brown. 2nd., Elsevier, 129-136.
- Yusefi, F & Monshizadeh, M & Zahedi, F. 2021. The Evolution of Verbal Prefix Mi In Persian Language. Faculty of Literature and Foreign Languages, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran, *Journal of Language Researches*, volume 11, number 2, pages 271 to 285. [in persian].

